

Jan Anward
Institutionen för språk och kultur, Linköpings universitet
janan@isk.liu.se

Talspråk och grammatik

Språkvård 3/2001. 36-38.

För ett par hundra år sedan var det en inte så orimlig ståndpunkt att det strängt taget inte behövs någon särskild grammatik för svenska språket. En god latinsk grammatik kan räcka, särskilt när det gäller meningsbyggnaden. Visserligen behövs det ett antal påpekanden om hur svenska regelmässigt avviker från latin (t.ex. att dativ uttrycks med preposition istället för med ändelse), men i grunden är det fråga om samma grammatik.

Svenska Akademiens grammatik (SAG) är förstas representant för en helt annan tradition, en tradition där det viktigt att finna varje språks egenart, att studera det utifrån dess egna förutsättningar och inte automatiskt utgå ifrån att det bara är en variant av ett helt annat språk. Det vi idag vet om hur språk kan skilja sig från varandra bygger på den här traditionen och SAG hade inte ens varit i närheten av sin imponerande tyngd, djup och bredd om dess författare inte hade varit självklart placerade inom denna tradition.

Därför blir jag besviken på Staffan Hellberg (*Språkvård* 4-2000) när han inte förhåller sig öppet diskuterande till det talspråksexempel som Maria Arnstad anför i sin recension av SAG (*Språkvård* 2-2000):

H: m ((smack)) de finns på nå sätt som nåt du står me ena foten i väldigt mycke storstadskänsla å nån slags förkonstling

P: mm

H: å sen e andra foten e hav å delfiner å valar sån här väldigt ursprunglig

P: aa de e en väldigt slitning

H: aa

P: i tiden (.) inte en lugn stund ((skratt))

Enligt Hellberg finns det inget av grammatiskt intresse i det här exemplet. Antingen följer turernas uppbyggnad de grammatiska reglerna i SAG, givet vissa redigeringsprinciper som är speciella för tal, eller också är det fråga om någon annan slags organisation, en organisation som bara prestigesusna talspråksforskare skulle kunna komma på tanken att kalla grammatik.

Det behövs, med andra ord, inte någon särskild grammatik för svenskt talspråk. SAG räcker, särskilt när det gäller meningsbyggnaden. Visserligen behövs det ett antal påpekanden om hur talspråk regelmässigt avviker från skriftspråk (t.ex. kan fler led utelämnas i tal), men i grunden är det fråga om samma grammatik.

Den inställningen tycker jag är lika tråkig som ofruktbar. Mitt arbete inom projektet Interaktion, identitet och språkstruktur¹ och Samtalsspråkets grammatik² har tvärtom övertygat mig om att skillnaderna mellan svenskt samtalsspråk och andra, mer redigerade och monologiska varieteter av svenska är så pass intressanta att det finns all anledning att, i den deskriptiva traditionens anda, studera svenskt samtalsspråk utifrån dess egna förutsättningar, som ett språkbruk med en tydlig grammatisk egenart. Detta är också det uttalade syftet med projektet Samtalsspråkets grammatik.

Jag ska ge tre konkreta exempel.

Ta för det första det sätt som H och P bygger upp sina turer på i Arnstads exempel. Byggstenarna i de här turerna är ett antal fraser och satser, vilket syns

¹ <http://www.isp.su.se> via Forskning och Projekt IIS.

² <http://www.nordiska.uu.se/samtal/index.html>

tydligare om vi gör radbrytning efter varje sådan enhet:

1. H: m ((smack))
2. de finns på nå sätt
3. som nåt
4. du står me ena foten i
5. väldigt mycke storstadskänsla
6. å nån slags förkonstling
7. P: mm
8. H: å sen e andra foten e hav å delfiner å valar
9. sån här väldigt ursprunglig
10. P: aa de e en väldig slitning
11. H: aa
12. P: i tiden (.)
13. inte en lugn stund ((skratt))

De två första enheterna (2, 3) knyter båda direkt an till samtalsämnet och lämnar något utsagt ('ofullbordat'). Den tredje enheten (4) knyter också direkt an till samtalsämnet, men den kan också höras som en formulering av det utsagda i 2 och 3. Sedan knyter 5 an till prepositionen "i" i 4 och 6 samordnas med 5. Efter återkoppling från P knyter H (i 8) an till 4 igen, med hjälp av kontrasten "ena foten" / "andra foten" och gör sedan en ytterligare formulering av 8, i 9, som dessutom görs parallell med 5, genom användningen av "väldig". Vi får då två kontrasterande enheter, 4-5-6 och 8-9, som P knyter an till som en enhet i 10, igen bland annat genom återanvändning av "väldig".

Som vi kan se ingår de grammatiska relationerna i strikt mening, sådant som objekt och samordning, i samtalsspråk i en vidare uppsättning möjliga relationer mellan på varandra följande satser och fraser. Man kunde vilja reservera termen grammatik för den snävare uppsättningen relationer, men jag har svårt att se varför (jag åtar mig gärna att ge en oklanderlig formalisering av de relationer jag beskrev ovan). Både historiskt och när det gäller den personliga språkutvecklingen är det väl snarare rimligt att se skriftspråket som en slags inskränkning och disciplinering av de uttrycksmöjligheter som står till buds i

samtalsspråket. Vad denna disciplinering innebär och vad den har att säga oss om både talspråk och skriftspråk kan vi inte veta förrän vi faktiskt ordentligt studerat samtalsspråkets egenart.

Mitt andra exempel är det som lämnas utsagt i rad 9. Hellberg vill gärna se detta som en ellips, men det tror jag är fel. Utsagda led i tal har en systematisk tvetydighet mellan självklart (behövs inte sägas) och utsägligt (går inte att säga). Det är den senare betydelsen som utnyttjas till fulländning i Gunnar Björlings poesi och jag är ganska säker på att det också är den som är den mest relevanta i 9. Denna skillnad i hur utelämnande kan användas är av samma slag som skillnader som konstaterats mellan olika språk – och den behöver studeras förutsättningslöst för att kunna förstås.

Mitt tredje och sista exempel är den vackra apokoinou-konstruktionen på rad 8. En apokoinou-konstruktion innehåller två välformulerade enheter ("å sen e andra foten", "andra foten e hav å delfiner å valar") som dock inte passar ihop med varandra. Det här är ett traditionellt 'fel', men det är inte så ovanligt och när det dyker upp så rättas det typiskt inte. Jag misstänker att det här är ett uttrycksmedel som används på ett systematiskt sätt i samtalsspråk. Man kan ju lägga märke till att H gör två saker på en gång i 8, så att 8-9 egentligen, precis som den kontrasterande enheten 4-5-6 får tre led. Det finns en normativ skepsis mot att göra två saker på en gång i språket, som gör att inte bara apokoinou-konstruktionen utan också teleskopord som "genomslöjad" tenderar att förpassas till språkets skräphög, men en sådan manöver leder ju knappast till förståelse av fenomenet.

Det är en spännande och angelägen uppgift att, i den deskriptiva traditionens anda, studera svenskt samtalsspråk utifrån dess egna förutsättningar. Det är också helt klart att SAG har gjort denna uppgift så mycket lättare genom sin imponerande tyngd, djup och bredd. Det borde därför

vara möjligt att föra en konstruktiv dialog
kring denna uppgift.